

Muzyka i architektura – kontekst śląski. Koncepcja projektowa wystawy edukacyjno-promocyjnej

dr hab. inż.
NATALIA BĄBA-CIOSEK, PROF. PŚ
 Politechnika Śląska
 Wydział Architektury
ORCID: 0000-0001-9543-7771

mgr sztuki
EWELINA MAMET
 Politechnika Śląska
 Wydział Architektury (absolwentka)
ORCID: 0000-0001-7899-1965

W artykule zostały omówione metody pracy oraz rezultaty badań, które stanowiły podstawę realizacji całościowej koncepcji wystawienniczej dotyczącej wybranych zagadnień z obszaru historii muzyki na Śląsku.

Związki między architekturą a muzyką mają długą tradycję w kulturze europejskiej. Nowe, wypracowane w ostatnich latach relacje wykazują silną oraz wyraźną tendencję scalającą obie dziedziny [1]. Zarówno architektura, jak i muzyka podlegają tym samym zasadom, które mają znaczący wpływ na ich budowę. Stanowią je kompozycja, proporcje, harmonia, kierunkowość [2]. Odbiór muzyki dzieje się w czasie, a percepcja architektury odbywa się w przestrzeni, co wspiera wielowymiarowość ich przekazu. Interdyscyplinarny charakter architektury i mu-

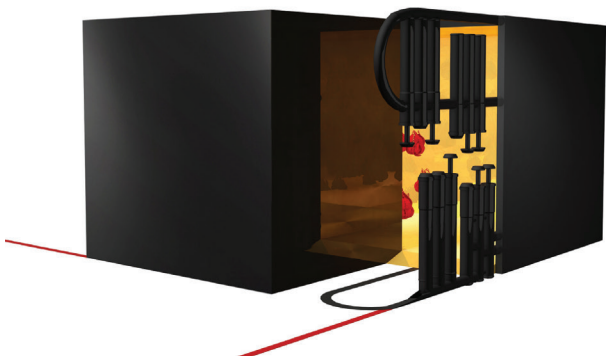
zyki pozwala na interpretację, a także przenikanie podobnych zjawisk w tych obszarach. Ta swoista fuzja między wspomnianymi dziedzinami wydaje się najlepiej określona w słowach Johanna W. Goethe, który nazywa architekturę zamrożoną muzyką. Natomiast poszukiwania przestrzeni interpretacji, w której muzyka, znajdując się w stanie bezruchu, kształtuje architekturę, pozostają nadal bardzo aktualne.

Celem tego opracowania jest przedstawienie kompleksowego rozwiązania projektowego czasowej wystawy pt.: *Historia mu-*

zyki – kontekst śląski [3] wraz z informacją o przeprowadzonych badaniach, sposobie budowy koncepcji wystawienniczej oraz strukturze scenariusza. Ideą przywołanej wystawy jest kreacja skupiona wokół muzyki, która jako niematerialna część zasobu kulturowego została zinterpretowana przy użyciu języka architektury i sztuk plastycznych. Koncepcję wystawy zbudowano na tle śląskiej tradycji, co stanowi kluczowy element narracji projektowej. Jednocześnie odnosi się do lokalnej obyczajowości oraz cech tożsamościowych miejsca, w którym jest zlokalizowana.

Fot. 1. Widok pawilonów wystawienniczych w wybranej lokalizacji (projekt: Ewelina Mamet)

Fot. 2. Pawilon – Orkiestry dęte (projekt: Ewelina Mamet)

Pomysł na projekt wystawy traktującej o wybranych aspektach muzyki w kontekście Śląska stanowił konsekwencję analiz dotyczących zagadnień muzycznych w ogólnym ujęciu rozwoju muzyki. Materiał zebrany na wstępnym etapie badań skłonił do zawężania problematyki do swoistego zbioru faktów historycznych oraz zagadnień odwołujących się ściśle do społeczno-kulturowego wymiaru muzyki na Śląsku. Wyselekcjonowane obszary nie przedstawiają w sposób wyczerpujący historii muzyki na Śląsku, lecz stanowią zbiór wątków wpływających na jej kształtowanie, zespolonych ze sobą aspektem kulturowym, który pozwala na większą dostępność dla odbiorców. Badania przeprowadzone w obszarze wspomnianych zagadnień muzyki na Śląsku stanowiły podstawę do sformułowania wytycznych projektowych wystawy. Analizy przedprojektowe wykonywano, korzystając ze zróżnicowanych narzędzi badawczych. Studia oraz analizy przedprojektowe dotyczyły kwerendy, badań literaturowych oraz interpretacyjnych, wizyt *in situ* oraz wywiadów z badaczami kultury na Śląsku. Spojrzenie na wycinek historii muzyki o wymiarze bardziej lokalnym wraz z całą jego specyfiką pozwoliło na skonkretyzowanie koncepcji wystawienniczej, której głównym celem w zakresie idei projektowej jest interpretacja wybranych

aspektów muzyki na Śląsku i przeniesienie jej znaczeń na język architektury. Natomiast przyjętym celem edukacyjnym jest przybliżenie odbiorcom wątków muzycznych, które na Śląsku nierozdzielnie związane są z tradycją oraz obyczajowością.

Inspiracją dla realizacji wystawy jako plenerowej były wywiady z lokalnymi animatorami kultury oraz konkluzja płynąca z badania pt.: *Statystyka Muzeów* [4], w którym dowiedziono, że współcześnie kluczem do sukcesu frekwencyjnego wystawy, poza jej walorami artystycznymi czy merytorycznymi, jest połączenie takich czynników jak otoczenie, edukacja, interakcja. W przypadku omawianej wystawy sytuacja przestrzenna traktowana jako lokalizacja wystawy wiązała się ze wskazaniem miejsca charakterystycznego dla kultury Śląska zarówno w aspekcie muzycznym, jak i architektonicznym. Niezwykle malownicze, a jednocześnie bogate w cechy tożsamości śląskiej osiedle Nikiszowiec zlokalizowane w Katowicach stało się najbardziej odpowiednim wyborem. Wnętrze urbanistyczne ograniczone zabudową osiedla stworzyło możliwość pożądanego wyróżnienia wystawy. Ekspresja czerwonych bloków Nikiszowca wydaje się sprzyjać interpretacji tego założenia [5], co również znalazło wyraz w kreacji projektowej wystawy.

Zespół pawilonów wystawienniczych zlokalizowany u zbiegu ulic plac Wyzwolenia, Krawczyka, Janowska oraz Rymarska na osiedlu Nikiszowiec nie odpowiada żadnym zestawieniom chronologicznym związanym z rozwojem muzyki na Śląsku. Działanie to jest celowe, wiąże się z zamiarem podkreślenia bogactwa i różnorodności śląskiej muzyki oraz jej wpływu na tożsamość Śląska, a także kreowaniem atmosfery, w której przeszłość przeplata się z teraźniejszością.

W prezentowanej koncepcji wystawienniczej pawilony zostały przypisane sześciu obszarom związanym z muzyką na Śląsku, tzn.: orkiestrom dętym, chórom, pieśniom ludowym, muzyce weselnej, muzyce organowej oraz zespołom instrumentalnym. Poszczególne obiekty charakteryzują się tym samym gabarytem, jednak każdy z nich posiada własną narrację, sposób kształtowania przestrzeni, a także obszar i sposób interpretacji. Swoistym łącznikiem pomiędzy pawilonami jest czerwona wstęga – kolorystyczny detal zaczerpnięty z czerwonych ościeży stanowiących charakterystyczny element budynków Nikiszowca.

Orkiestry dęte

Obecność orkiestr dętych na Śląsku stanowi wyrazisty identyfikator jego kultury oraz jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych

Fot. 3. Pawilon – Chóry (projekt: Ewelina Mamet, źródło grafiki: [19] [20] [21] [22])

Fot. 4. Pawilon – Pieśni ludowe (projekt: Ewelina Mamet, źródło wzoru [23])

przejawów jego związków z muzyką. W skład instrumentalny orkiestr działających zwykle przy kopalniach zaliczają się trąbki, kornety, sakshorny, tuby, klarnety, dwumembranowe bębny lub zestawy perkusyjne [6]. Górniczy będący członkami orkiestry dętej są ubrani w mundury górnicze i co ważne, czerwony kolor pióropusza z czako, czyli czapki górniczej, został zarezerwowany wyłącznie dla nich [7]. Te charakterystyczne atrybuty ubioru i instrumentów muzyków orkiestr dętych stały się inspiracją dla projektu pawilonu orkiestr dętych. Ściany wewnętrzne, podłoga oraz sufit pawilonu zostały pokryte połyskującym złotym kolorem nawiązującym do materiału, z którego wykonane są instrumenty dęte. Z sufitu zwieszono czerwone pióropusze pochodzące z górniczego czako. Rozpięte są na różnej wysokości, wznoszą się pomiędzy poziomem podłogi a sufitem. Czarne ściany zewnętrzne, kontrastujące ze złotym wnętrzem pawilonu, nawiązują bezpośrednio do munduru górniczego. Ażurowa struktura zlokalizowana przy wejściu do obiektu stanowi przeskalowany fragment trąbki, której tloki o różnych wysokościach mają przywołać na myśl grający instrument.

Chóry

Tradycja śpiewu zajmowała w kulturze Śląska bardzo ważne miejsce. Chóry, podob-

nie jak orkiestry dęte, podlegały intensywnemu rozwojowi na przestrzeni czasu. Ich aktywność również była związana ze środowiskiem pracowników kopalń oraz hut [8]. Towarzystwa śpiewacze oraz zespoły ludowe [9] to jednak przede wszystkim ludzie i ich głosy, które stały się pretekstem do kreacji pawilonu poświęconego chórom. Najbardziej sugestywnie jest tu wnętrze, gdzie powierzchnie ścian zostały pokryte graficznymi wyobrażeniami chórow – Harfa, Lutnia, Słowiczek oraz Lira. Oprócz obrazowego przedstawienia chórow jego symbolicznym odzwierciedleniem jest kaskadowa forma przywołująca rzędy wykonawców o określonych głosach. Natomiast czerń i biel zastosowana na zewnątrz pawilonu ma nawiązywać do odświętnych strojów chórzystów – białej koszuli, a także czarnych eleganckich spodni.

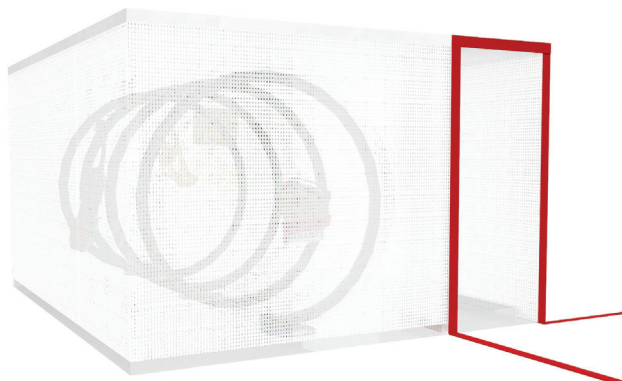
Pieśni ludowe

Problematyka pieśni ludowych w muzycznej kulturze Śląska została przedstawiona w kontekście zwyczaju skubania pierza podczas przygotowywania posagu dla panny młodej. Szukbki [10] – obyczaj darcia pierza – sprzyjały wspólnemu śpiewowi, a także były pretekstem do zabaw przy muzyce i wspólnego biesiadowania przy stole w kuchni [11]. Scenerią tej części wystawy stała się zatem kuch-

nia, w której centrum ustawiono stół symbolizujący miejsce spotkań. Ścieżka, pokryta kwiatowym detalem zaczerpniętym z tradycyjnych śląskich tkanin, jest prowadzona od wejścia do pawilonu poprzez ściany i sufit nad stołem. Unoszące się w przestrzeni pawilonu pierze w założeniu ma odzwierciedlać nastrój śląskiego obyczaju. Transparentne ściany pawilonu z motywem charakterystycznych dla Nikiszowca krat okiennych pozwalają na obserwację swoistej inscenizacji przestrzennej z zewnątrz.

Muzyka weselna

Tradycja weselna na Śląsku była silnie związana z wykorzystaniem mirtu, który symbolizował czystość oraz panieństwo. Z mirtowych gałązek układano woniaczki, czyli małe bukiety, które umieszczano z prawej strony marynarki pana młodego, natomiast wianek symbolizujący obrączkę był domeną stroju panny młodej [12]. Charakterystycznemu wystrojowi weselnemu towarzyszyła oprawa muzyczna, za którą były odpowiedzialne lokalne orkiestry. W ich skład wchodziły instrumenty takie jak puzon [13], saksofon, trąbka, skrzypce, a także bęben. Jednak najważniejszym i podstawowym instrumentem podczas zabaw weselnych był akordeon [14]. Koncepcja wnętrza obiektu ekspozycyjnego opiera się na spiralnej konstrukcji wykonanej z gałązek mirtu, odnosząc

Fot. 5. Pawilon – Muzyka weselna (projekt: Ewelina Mamet)

Fot. 6. Pawilon – Muzyka organowa (projekt: Ewelina Mamet)

się w ten sposób do śląskiej tradycji mirtowych wianków ślubnych. Natomiast luźno podwieszane instrumenty przywołują skład instrumentalny orkiestr weselnych. Ściany pokryte materiałem tworzącym transparentną strukturę nawiązującą do welonu, przenosząc akcent na osobę panny młodej.

Muzyka organowa

Muzyka organowa jest jedną z najstarszych i najlepiej udokumentowanych dziedzin śląskiej tradycji muzycznej. Kulturowano ją do tego stopnia, iż przez znawców jest uznawana za wizytówkę Śląska [15]. Najbardziej rozpoznawalny element składający się na budowę organów stanowią piszczałki, które są grupowane w rzędy dźwięków ze względu na określone parametry, takie jak wymiary, kształt i materiał, czyli m.in. drewno, cynk, miedź, srebro oraz stop cyny i ołowiu [16]. Wspomniane cechy piszczałek stały się podstawą kreacji wnętrza pawilonu muzyki organowej, w którym muzyka została wyrażona poprzez budownictwo organowe, które najlepiej ją charakteryzuje. Wewnętrzne ściany pokryto strukturą przypominającą piszczałki, nawiązującą do ich formy oraz materiału. Wyraziste wnętrze kontrastuje z zewnętrznymi ścianami, które oddają charakter otaczającej zabudowy.

Zespoły instrumentalne

Niezwykła popularność mandolin na Śląsku skutkowałą zakładaniem zespołów skupiających się wokół tego instrumentu [8]. Ciekawym wymiarem działalności tych zespołów było organizowanie zawodów orkiestr mandolinowych, podczas których wykonywano utwory Wagnera, Rossiniego, Offenbacha czy Verdiego [17]. Innym instrumentem głęboko zakorzenionym w śląskiej obyczajowości jest akordeon, znany w gwarze jako cyja [18]. Towarzyszył spotkaniom towarzyskim i uroczystościom rodzinnym, jak również skłaniał do zakładania zespołów instrumentalnych. Obiekt wystawowy poświęcony śląskim zespołom muzycznym stanowi zinterpretowaną formę mandoliny. Elementy przywołujące na myśl jej struny częściowo oplatają, a także przenikają bryłę pawilonu. Jego wnętrze jest całkowicie zaciemnione, co ma wyobrazić pobyt wewnątrz pudła rezonansowego instrumentu. Jedynymi oświetlonymi elementami wnętrza są podwieszane pod sufitem akordeony oraz przecinająca wnętrze struktura nawiązująca do mandolinowych strun.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania w zakresie wybranych aspektów muzyki na Śląsku poprze-

dziły proces projektowy i stanowiły wsparcie dla procedur interpretacyjnych. Pozwoliły także na uporządkowanie oraz skatalogowanie form aktywności muzycznej o wymiarze społeczno-kulturowym na Śląsku. Ze względu na zdiagnozowaną dostępność raczej skromnych zasobów literatury dotyczącej śląskiej muzyki w ujęciu społecznym uznano szeroko dostępny projekt wystawienniczy o charakterze edukacyjnym i promocyjnym za uzasadniony.

Koncepcja przedstawionej wystawy ma wymiar nie tylko edukacyjny, ale również artystyczny ze względu na fakt wielowątkowych przestrzeni interpretacji nawiązujących do muzyki i jej architektonicznych odniesień. Zastosowane w projekcie środki wyrazu należące do kategorii estetycznych takich jak np. powtarzalność, nasycenie, kontrast i równowaga, lapidarność czy transparentność stanowią o różnicowaniu przekazu treści wystawy. Jednocześnie pozwalają na podkreślenie związków strukturalnych zachodzących między muzyką a architekturą. Przywołane w pracy analizy oraz rozważania projektowe okazały się pomocne w opracowaniu swoistego kodu wizualnego stanowiącego klucz do interpretacji wybranych aspektów śląskiej muzyki, a także podobnych zjawisk we współczesnej kulturze.

Fot. 7. Pawilon – Zespoły instrumentalne (projekt: Ewelina Mamet)

Bibliografia:

- [1] Borucka J., *Muzyka w Architekturze: Inspiracje muzyczne we współczesnej architekturze*. Gdańsk, Politechnika Gdańska, 2016.
- [2] Zórawski J., *O budowie formy architektonicznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1962.
- [3] Mameł E., *Historia muzyki – kontekst śląski. Projekt wystawy edukacyjno-promocyjnej* [praca dyplomowa magisterska], Politechnika Śląska, Wydział Architektury, Gliwice 2020.
- [4] https://nimosz.pl/files/publications/63/Statystyka%20muze-%C3%B3w_2018_PL.pdf [dostęp: 12.03.2021].
- [5] Kozina I., *Ikony architektury w województwie śląskim w XX i XXI w.*, Muzeum Śląskie, Katowice 2019.
- [6] <http://ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/regiony/regions/region/124> [dostęp: 13.08.2020].
- [7] <https://dzienniczachodni.pl/mundur-gorniczny-nie-tylko-dla-gornika-to-jest-profanacja-markowski/ga/c3-708945/zd/1317211> [dostęp: 13.08.2020].
- [8] Wójcik A., *Spoleczny nurt muzycznych dziejów miasta nad Rawa*, [w:] Barciak (red.): *Kultura muzyczna Katowic i jej dzieje*, Studio Noa Ireneusz Olsza, Katowice 2013.
- [9] Szwed E., *Orkiestra dęta w tradycji muzycznej Śląska – historia, współczesność*, [w:] *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja Muzyczna*, t. 5, 2010.
- [10] Szoltysek M., *Szkubki i szkubaczki*, [w:] *Dziennik Zachodni*, nr 268, 17 listopada, 2006.
- [11] <https://bonclok.pl/slaskie-tradycje/obrzedy-zwyczae-i-wierzenia/208-szkubaczki-czyli-darcie-pierza.html> [dostęp: 11.08.2020].
- [12] Szoltysek M., *Żywoć Ślązoka pocziwego*, Wydawnictwo Śląskie ABC, Rybnik 1999.
- [13] Rozmowa telefoniczna z Markiem Szoltysem, 11.05.2020.
- [14] <https://magazyn.nowiny.pl/tradycyjne-slaskie-wesele-z-koloczem-i-akordeonem/> [dostęp: 22.05.2020].
- [15] Koenig F., *Oblicze kultury muzycznej Śląska w okresie średniowiecza i renesansu*, [w:] *Nycz Edward, Tradycja kozielskiego średniowiecza w kulturze współczesnego miasta*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 2016.
- [16] <https://www.drewno.pl/artykuly/10227drewniane-sercakra-la-instrumentow-jak-powstaja-organy.html> [dostęp: 30.06.2020].
- [17] <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/148356/edition/139328/content> [dostęp: 13.08.2020].

- [18] <https://gryfnie.com/slownik-slaski/cyja/> [dostęp: 13.08.2020].
- [19] <https://pl.dreamstime.com/ilustracji-antyczny-liry-d-rendering-image92410605> [dostęp: 27.08.2020].
- [20] <https://e-puszcza.pl/birds2/slowik-szary/> [dostęp: 27.08.2020].
- [21] <https://www.istockphoto.com/pl/obrazy/lute?mediatype=photography&phrase=lute&sort=best> [dostęp: 27.08.2020].
- [22] <https://archiwum.allegro.pl/oferta/harfa-pedalowa-s19-i7171423563.html> [dostęp: 27.08.2020].
- [23] <http://polskiemuzy.pl/haty-polskie> [dostęp: 4.08.2020].

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8822

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Bąba-Ciosek Natalia, Mameł Ewelina, 2021, *Muzyka i architektura – kontekst śląski. Koncepcja projektowa wystawy edukacyjno-promocyjnej, „Builder” 6* (287). DOI: 10.5604/01.3001.0014.8822

Streszczenie: W artykule zostały omówione metody pracy oraz rezultaty badań, które stanowiły podstawę realizacji całościowej koncepcji wystawienniczej dotyczącej wybranych zagadnień z obszaru historii muzyki na Śląsku. Celem pracy jest przedstawienie rozwiązania projektowego wystawy pt.: *Historia muzyki – kontekst śląski* oraz wskazanie przestrzeni interpretacji w ramach związków architektury z muzyką. W wyniku prowadzonych prac został zrealizowany projekt wystawy, która ma charakter edukacyjny i równocześnie wymiar artystyczny.

Słowa kluczowe: architektura, wystawiennictwo, muzyka, tradycja, interpretacja

Abstract: MUSIC AND ARCHITECTURE – THE SILESIA CONTEXT. DESIGN CONCEPT OF AN EDUCATIONAL AND PROMOTIONAL EXHIBITION. The article discusses the methods of work and the results of research, which formed the basis for the implementation of a comprehensive exhibition concept concerning selected issues in the area of the history of music in Silesia. The aim of the study is to present the design solution of the exhibition entitled: *The History of Music – the Silesian context*, as well as to indicate the space of interpretation within the relationship between architecture and music. As a result of the conducted scientific work, the project of an exhibition was implemented, which has an educational character and at the same time an artistic dimension.

Keywords: architecture, exhibition design, music, tradition, interpretation

REKLAMA

BUILDER SCIENCE

Builder OPEN ACCESS

BUILDER SCIENCE – dział miesięcznika **BUILDER** dostępny w ramach open access journals, w którym publikowane są artykuły naukowe w następujących dyscyplinach naukowych: architektura i urbanistyka oraz inżynieria lądowa i transport. Artykuły naukowe indeksowane są w bazach danych: Index Copernicus i BazTech.

20 punktów MEiN

WWW.BUILDERSCIENCE.PL